

Utlåtande

31.01.2025

Ärende: VN/32825/2024

Regeringens proposition till riksdagen med förslag till lagstiftning om en reform av myndigheterna inom undervisnings- och kulturministeriets förvaltningsområde

Utlåtande

Förbundet Finlands Svenska synskadade (FSS) anser att regeringens proposition om reformen av ministeriet för utbildning och kultur är en betydande förändring, eftersom den påverkar allas rätt till jämlik tillgång till läromedel och litteratur, oavsett synnedsättning eller lässvårigheter. Detta handlar om grundläggande rättigheter som är inskrivna i Finlands grundlag (16 §) samt i FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning, artiklarna 9 och 24, som Finland har ratificerat.

Tillgänglighetsbiblioteket Celia har hittills skött sitt uppdrag på ett föredömligt sätt genom att producera tillgängliga läromedel och litteratur för personer med synnedsättning och läshinder. Regeringens proposition innehåller dock betydande förändringar för tillgänglighetsbiblioteket Celia och tillgången till tillgängliga böcker och läromedel i framtiden.

Planerna i regeringens proposition på att slå samman tillgänglighetsbiblioteket Celia och Riksarkivet väcker stor oro. Riksarkivet har under flera år lidit av stora ekonomiska underskott och har ett besparingsprogram på 1,5 miljoner euro fram till 2026. Samtidigt är Celias verksamhet nu i ekonomisk balans efter många nedskärningar.

Det finns en rejäl risk att de resurser som är avsedda för Celia istället används för att täcka Riksarkivets underskott och upprätthålla dess verksamhet, vilket skulle äventyra tjänsterna för personer med synnedsättning. Detta skulle kunna leda till att elever och studerande i grundskolan, gymnasiet och högskolorna inte får sina läromedel i rätt format och i rätt tid.

Tillgänglighetsbiblioteket Celia och Riksarkivet hör båda till ministeriet för utbildning och kultur, men deras uppdrag och arbetsmetoder är helt olika. Riksarkivets uppgift är att arkivera och bevara

material för framtiden, och dess målgrupp är främst forskare. Celias uppgift är däremot att producera aktuellt material för skolor och utbildningsinstitutioner i olika tillgängliga format. Celia måste kontinuerligt hålla sig uppdaterad med den tekniska utvecklingen, vilket kräver specialkompetens som är svår att upprätthålla utan öronmärkta resurser. Celias tjänster används av människor i alla åldrar som har synnedsättning eller läshinder. Celia ger också råd till andra yrkesgrupper, såsom lärare, för att säkerställa att elever får läromedel i rätt format.

Av denna anledning bör Celia behålla sin självständiga roll under Riksarkivet, på samma sätt som exempelvis Nationella centret för utbildningsutvärdering (Karvi) är en självständig enhet under Utbildningsstyrelsen. Detta skulle också vara i linje med att Institutet för de inhemska språken är en självständig enhet under Utbildningsstyrelsen. Om Celia skulle fungera som en självständig enhet inom Riksarkivet eller någon annan mer lämplig myndighet, skulle den expertis som byggts upp under årens lopp kunna bevaras. Det är viktigt att Celias självständiga roll fastställs i lagstiftningen och att dess nuvarande resurser bibehålls.

Artikel 9 i FN:s konvention behandlar tillgänglighet och ålägger konventionsstaterna att undanröja hinder som försvårar tillgången till information för personer med funktionsnedsättning. Detta inkluderar tillgången till bibliotek och offentliga informationsresurser samt tillgången till litteratur i tillgängliga format, såsom punktskrift, ljudböcker eller andra tillgängliga format.

Artikel 24 i FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning handlar om rätten till utbildning. Den ålägger konventionsstaterna att säkerställa att personer med funktionsnedsättning på lika villkor som andra kan få utbildning på alla nivåer, inklusive livslångt lärande. En central aspekt är att främja tillgängliga läromedel och undervisningsmetoder för personer med synnedsättning och läshinder.

Rätten till läromedel och litteratur för personer med synnedsättning är inte förhandlingsbar. Samhället har en skyldighet att säkerställa att denna rättighet också garanteras i framtiden. Vi har inte råd att avveckla denna verksamhet, eftersom det skulle kunna leda till att barn, unga och studerande inte kan utveckla sina läs- och skrivfärdigheter. Regeringens proposition öppnar upp för en nedmontering av Celias tjänster, vilket kan leda till att barn, unga och studerande inte får det läromedel de behöver i tillgängligt format. Vi kan inte förlita oss på att kommersiella aktörer automatiskt kommer att producera exempelvis läromedel i tillgängligt format, eftersom kravet på tillgänglighet idag endast gäller böcker som definieras som konsumentprodukter.

I grundlagsutskottets utlåtande om tillgänglighetsdirektivet nr 2 betonades vikten av att främja tillgänglig litteratur. Under tillgänglighetsdirektivets remissprocess förespråkade många remissinstanser ändringar i propositionen så att kravet på tillgänglighet skulle omfatta alla e-böcker och inte bara konsumentprodukter. Dessa ändringar gjordes dock inte i regeringens proposition, vilket betyder att Celias tjänster fortsättningsvis är avgörande för att personer med synnedsättning ska kunna få tillgång till litteratur och läromedel i tillgängligt format.

Att göra läromedel tillgängliga är inte enkelt utan rätt expertis och den tekniska utvecklingen är snabb, vilket medför nya utmaningar eller möjligheter. Enskilda lärare eller kommuner har inte förutsättningar att säkerställa tillgängliga läromedel för elever, utan det är avgörande att det finns en statlig aktör som kan ta ansvar för detta, Celia.

Regeringens proposition saknar en konsekvensbedömning ur ett funktionshinderperspektiv, vilket är särskilt problematiskt eftersom det rör sig om lagstiftning baserad på grundläggande mänskliga rättigheter. Lagen garanterar alla barn, unga och studerande lika förutsättningar för lärande och delaktighet.

Tillgänglighetsbiblioteket Celias uppdrag innefattar också ansvaret för internationella fjärrlån. Sverige är en viktig samarbetspartner. I Finland produceras rätt lite svenskspråkig litteratur. Fjärrlån har gjort det möjligt att låna svenskspråkig litteratur från Sverige.

Genom den föreslagna reformen kan det bli svårare att få fjärrlån, särskilt efter att produktionen av CD-böcker upphör. Ett alternativt sätt för fjärrlån har ännu inte hittats på. Fjärrlånenes framtid är alltmer osäker i den nya ansvariga myndigheten, där huvudansvaret för verksamheten och expertisen ligger inom helt andra områden än att göra böcker tillgängliga.

FSS känner även oro över förslaget att avskaffa tillgänglighetsbiblioteket Celias styrgrupp där funktionshinderorganisationer har haft representation i enlighet med FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning.